

CONTRIBUȚII LA REEVALUAREA ETIMOLOGIEI TOPONIMULUI CARACAL

LAURENȚIU NISTORESCU

Centrul de Studii Dacoromanistice „Lucus” Timișoara

Cuvinte-cheie: *Caracal¹, toponimie, împrumut, substrat latin, idiomuri turcice*

Împrumutul terminologic a constituit, dintotdeauna și pentru orice idiom natural, un mijloc privilegiat de dezvoltare, cu precădere (dar nu numai) sub aspectul vocabularului, concurând adesea ansamblul mijloacelor interne de extensiune terminologică și semantică. Condiția cea mai importantă, indispensabilă, pentru ca împrumutul să se producă este ca între cele două limbi implicate în proces să existe un contact nemijlocit; în cazul în care contactul este mediat, limba primitoare este îndatorată nu limbii prezumat donatoare, ci mediului de contact – care poate fi uneori o altă limbă, privilegiată de geografia contactului, alteori o rețea de generare terminologică (așa cum au fost – și încă sunt – instituțiile transculturale de natură religioasă sau universitară, așa cum au devenit recent noile media), dar cel mai adesea se raportează la cele două limbi ca substrat². Chiar și atunci când contactul este direct, se întâmplă frecvent ca împrumutul să fie corect identificat (în sensul că idiomurile implicate în proces sunt univoc stabilite), dar ca limba

¹ Acest studiu a fost realizat la îndemnul prof. dr. Dan Negrescu, căruia autorul îi mulțumește pentru încurajarea de a aprofunda cercetările chiar și acolo unde există aparența de lucru judecat

² Un exemplu pe care l-am analizat în paginile revistei „Philologica Banatica” este termenul *Cerna/Dierna*, eronat prezumat a fi împrumutat în limba română din idiomurile slave, atâta vreme cât el este atestat ca aparținând substratului geto-dacic și, într-o expresie primară, unui sub-substrat străeuropean (Nistorescu 2010)

prezumată donatoare să fie, în realitate, cea care a preluat termenul în cauză de la cealaltă. Iar natura contactului nu este, nici pe departe, singurul element de context al procesului de împrumut terminologic. În justa evaluare a istoriei individuale a unui termen și a circulației sale între diferitele idiomuri nu pot fi ignorate componente precum statutul de limbă dominantă a limbii donatoare (sau statutele, pentru că trebuie să distingem între dominanța culturală, cea administrativă ș.a.m.d.) ori – ca să ne limităm doar la aceste aspecte – capacitatea, intrinsecă ori programată, a elitelor vorbitoare ale limbii primitoare de a pune în mișcare anumite strategii culturale³.

Toate aceste elemente sunt cunoscute și studiate de generații bune în științele lingvistice – din păcate, doar pentru a fi ignorate (sau aplicate selectiv) atunci când se pune problema aplicării în cadrul exercițiilor etimologice. Așa se explică faptul că dicționarele noastre abundă de adnotări de origine care vor fi avut, poate, la prima lor formulare, valoarea unor prezumții primare sau ipoteze de lucru, dar care s-au perpetuat timp de un secol, uneori și mai bine, printr-o preluare mecanică, neajustată de reevaluări critice, conducând la fixarea unor păguboase clișee de valoare – păguboase în primul rând prin faptul că numeroase explicații impuse drept canon intră în coliziune frontală atât cu logica, cât și, adesea, cu documentele de limbă. Ne vom opri, în cele ce urmează, asupra unui termen de toponimie cu o notorietate semnificativă în spațiul daco-român, Caracal, căruia canonul îi fixează o nejustificată proveniență turco-mongolă⁴ (propriu-zis turcă sau, ca opțiuni secundare, din ansamblul

³ Un exemplu de mare notorietate în acest sens este deschiderea limbii engleze, prin aspectul său american, către preluarea din substraturile native (precolumbiene), din rațiuni de identizare culturală, a unor termeni precum *tomahawk*, *Apache*, *Potomac* etc. Un fenomen similar, la o scară mult redusă, se petrece și în cadrul limbii române, care a reasimilat în vocabularul contemporan termeni de substrat geto-dacic (precum *dava*, *Drobeta* ș.a.) ieșiți din uz cu aproape două milenii în urmă.

⁴ Este cel puțin interesant faptul că a fost preferată exclusiv varianta turcofonă, deși toponime cvsiiidentice există și în China (lac din provincia Xingjiang – caz în care analogia trebuie relativizată, datorită foneticii radical diferite de cea indo-europeană și a aproximării ortografice) sau în Persia/Iran (sat din provincia Zanjan), în ultimul caz putând fi luate în considerare și contactele istorice. Topo-

cumano-peceneg), în vreme ce relaționarea cu antroponimul latin Caracalla este tratată, cu aceeași lipsă de justificare, drept o erezie științifică⁵. Lucrurile stau, în acest caz, exact pe dos.

Cea dintâi observație care trebuie formulată, înainte de a trece la evaluarea în detaliu a „canonului” și a „ereziei”, este că avem de-a face în acest caz nu cu un termen comun, susceptibil de a se fi strecurat dintr-o limbă în alta prin jocul hazardului, ci un un element de toponimie oficială, ceea ce presupune voința sau cel puțin disponibilitatea aparatului administrativ din contemporaneitatea largă a apariției termenului (respectiv, a atestării sale documentare) de a accepta să utilizeze un termen străin. Or, dincolo de stabilirea unei oarecari corespondențe omofonice, partizanii derivării toponimului Caracal dintr-un idiom turcic lasă fără răspuns o serie întregă de întrebări. De ce administrația statului medieval al Țării Românești a preluat în uz un termen turcic pentru o comunitate în care nu exista nici o populație turcică⁶? De ce aceeași administrație a acceptat

nimele similare din Asia Centrală sunt, în schimb, târzii: cele două orașe Karakol din Kârgâzstan sunt fondate în 1869 și 1960, iar lacul Karakul din Tadjikistan este o substituție rusofonă a toponimului autohton Siob. Toponime formal identice mai pot fi întâlnite în India, Indonezia etc. (dar analiza acestora nu se poate sustrage specificității regionale), iar antroponimul Karakal a dobândit, inevitabil în condițiile globalizării, o largă răspândire.

⁵ Ivănescu 2000, pg. 444, Sala 2006, pg. 21, Nicolae-Suditu 2008, pg. 56 etc.

⁶ În ceea ce privește acest aspect, este invocat uneori faptul că în vecinătatea Caracalului există câteva sate cu denumiri care au fost interpretate ca atestând o mai veche locuire cumană: Comanca (sat și pădure, cu cea dintâi atestare documentară în 1537), respectiv, pe malul stâng al Oltului, Comani, la care s-ar putea adăuga satele Comănești și Comănița, situate mult mai la nord. Relativ la această situație, avem a face două observații. Prima este că localitățile în cauză au atestări târzii, cu mai mult de două secole după dislocarea spre Ungaria a comunităților cumane, sub presiunea invaziei tătare. Cea de-a doua este că utilizarea unor termeni care încorporează radicali în relație cu anumite etnonime nu certifică, în mod exclusiv, existența unei comunități de etnia respectivă, putând ilustra și alte forme de dominație sau influență – fiind de evocat în acest sens faptul că județul Neamț n-a găzduit niciodată o comunitate germanică, acesta derivându-și numele de la funcționarea în acel areal, la începuturile stătalității medievale moldovenești, a unei misiuni catolice germanofile. Nu putem să nu observăm, de asemenea, că toponimele formal cumane sunt derivate de la denumirea latină a acestei populații și nu de la etnonimele proprii sau cele atribuite de celelalte clase de

utilizarea unui termen dintr-o limbă care nu exercita, anterior primei atestări în discuție, nici statutul de limbă dominantă de administrație, nici pe cel de limbă de cult, nici pe cel de limbă de comunicare interculturală? Deloc în ultimul rând, de ce cancelaria domnească valahă a optat, dintre toate idiomurile de prestigiu pe care le avea la îndemână – latină, slavonă, greacă, maghiară, germană, deloc în ultimul rând, română – pentru preluarea unui termen tocmai din limba inamicului? căci nu putem trece cu vederea că, anterior atestării din 17 noiembrie 1538, prin cancelaria lui Paisie Vodă, dar și câteva generații după acest orizont cronologic, populațiile din bazinul Dunării erau angajate cu turcii într-o confruntare multigenerațională, cu o accentuată componentă ideologică și religioasă, deloc susceptibilă de a favoriza preluarea de modele culturale⁷.

Dar suita întrebărilor care rămân fără răspuns în cazul acceptării „filierii turcice” nu se oprește aici. Conținutul semantic al termenului compus turcesc la care, cu atâta lejeritate, face trimitere această ipoteză, este „Cetatea Neagră”. Problema este că nu poate fi furnizată nici o explicație credibilă pentru a desemna drept cetate (neagră, albă sau de oricare altă culoare) o așezare care n-a fost niciodată fortificată, nici până la prima atestare a toponimului și nici ulterior, până în zilele noastre. Insistăm pe faptul că, în limba turcă, termenul *kale* face referire la o cetate, un fort sau alt sistem fortificat de dimensiuni care să-i asigure o funcționalitate autonomă⁸, și nu la un simplu turn de pază, pentru care există termenul echivalent *kule*⁹; dar observația cu privire la inexistența unei fortificații care să justifice o atare denumire rămâne pe deplin valabilă și în cazul acestei

populații cu care acest neam migrator a venit în contact: *quba*, *chak/kipchak*, *valwe*, *polovec*, *kun*. Pentru comparație, ținuturile din Ungaria în care s-au așezat comunități importante de cumani au dobândit toponime precum *Nagykun*, *Kiskun*, aflate și astăzi în uz.

⁷ Acest fapt se va produce abia în secolele următoare, dar și atunci aproape fără nici un impact în toponimie – desigur cu excepția Dobrogei, unde au existat însă colonizări de populație turcofonă.

⁸ Cambridge ET 2009, pg. 124, sub voce **citadel** și pg. 296, sub voce **fort** (având drept sinonime în limba turcă actuală termenii *sur*, *hisar*)

⁹ Cambridge ET 2009, pg. 770, sub voce **tower**; vezi Edikule, Tricule etc.

nejustificabile extensii semantice: abia după două generații de la consemnarea toponimului Caracal într-un act de cancelarie va fi ridicat (și nu în vatra acestuia, ci în vecinătate, între Reșca și Hotărani) un turn asociat unei mănăstiri, în vreme ce turnul ale cărui ruine se mai văd astăzi în orașul cu pricina datează din timpul domniei lui Matei Basarab (adică peste încă un secol), putându-se lua în considerare, însă numai la limita probabilistică, un eventual precedent, fatalmente efemer, din vremea în care Mihai Viteazul și-a stabilit în „satul Caracal” curtea domnească.

La absența unor răspunsuri coerente date întrebărilor de mai sus – întrebări inevitabile în procesul de validare a unei ipoteze de lucru, așa cum poate fi cel mult considerată „filiera turcică” – se adaugă ignorarea faptului că termeni precum *kale* și *kule* constituie, în idiomurile turcice invocate în această speță, nu elemente de zestre lingvistică, ci preluări terminologice din substratul romeic. Foarte frecvent, termenul a intrat în limba turcă simultan cu preluarea controlului asupra obiectelor astfel desemnate: cel mai elocvent exemplu în acest sens este fortăreața-închisoare *Edikule/Yedikule Hisari* din capitala otomană, construit în 1458, imediat după cucerirea Constantinopolului, direct peste câteva edicule (lat. *aedicula*) care fuseseră anterior încorporate în Zidul lui Theodosios¹⁰. Inutil să mai adăugăm că termenii *cala*, *cula* și derivatele lor semantic compatibile cu radicalul roman¹¹ se regăsesc din belșug atât în toate limbile neolatine (inclusiv în cele asupra cărora niciun idiom turco-mongol n-a putut să-și exercite vreo influență¹²), cât și în numeroase contexte literare din spațiul

¹⁰ Meyer-Plath-Schneider 1943, p. 42

¹¹ Deși majoritatea termenilor în cauză au cunoscut, în decursul celor două milenii de la desprinderea de radicalul latin, inevitabile glisări de sens și specializări, practice în toate cazurile poate fi recunoscută și astăzi semnificația primară de perimetru întărit, cavitate, depresiune.

¹² Cităm, spre exemplu, termenii spanioli *cal* (var, piatră) și *cala* (cavitate, nișă – vezi și termenul marinăresc *cală*, utilizat de timpuriu în daco-română și regăsit inclusiv în toponime precum *Calafat*), îndubitabil derivate din radicalul latin *calx/calcis* (Roberts 2014, pg. 285, sub voce), toponimul francez *Calais* (provenit din toponimul latin *Caletum*) și termenul comun, tot francez, *coule* (capă, haină de

romanității orientale (bizantine), de unde termenul s-a perpetuat fără intermediari în idiomurile spațiului ponto-balcanic¹³. Insistența invocare a prezenței termenilor în cauză în limba turcă sau în celelalte idiomuri suspicionate a fi furnizat materialul terminologic pentru formarea toponimului Caracal (în particular limbile pecenegă și cumană¹⁴) este, așadar, nimic mai mult decât o eroare de metodă analitică: eroarea de a considera ca sursă a împrumutului lingvistic o altă limbă beneficiară a acestuia și nu substratul comun.

Dacă toate considerentele expuse până aici pot fi interpretate (și în mare măsură chiar sunt) ca fiind de argumentație indirectă, vom proceda în cele ce urmează la evocarea unui argument direct suficient de puternic pentru a închide orice discuție pe marginea speculației privind presupusa origine turcă a toponimului Caracal. Este momentul să atragem atenția asupra unei alte erori de metodă care i-a condus pe numeroși lingviști, altminteri de mare probitate științifică, la credința că „filiera turcă” ar fi singura validă: prezumția că termenul Caracal este un caz singular, aplicabil exclusiv localității

protecție), termenii italieni *cala* (defileu, golf) și *Calabria* (Oxford ID 2013, pg. 52, sub voce) ș.a.m.d.

¹³ În secolele X și XI, în vestul Asiei Mici, în apropiere de cetatea Pamphyliei, exista un mic oraș denumit Cule, care va fi menționat de Anna Comnena (*Alexiada* VII, 168) cu prilejul bătăliei din anul 1087, dintre bizantini, pe de o parte, și „sauromați, sciți și daci” (termeni antichizanți, prin care erau desemnați pecenegii, uzii și româno-maghiarii) pe de alta. Nu putem să nu acceptăm că localitatea Cule nu a fost botezată ad-hoc cu un termen preluat dintr-una din limbile noului inamic apărut la orizont.

¹⁴ Aceeași grilă de analiză trebuie aplicată și principalului instrument de cunoaștere a limbii cumane, *Codex Cumanicus*, în care termenii *kalaa* – castru, castel, *kalay* – lac, golf și *kara* – negru apar, sub voce, la pg. 262 și 314. Codexul a fost redactat în etapa de crepuscul a existenței limbii cumane, după strămutarea celei mai mari părți a comunităților cumane din bazinul Dunării de Jos pe teritoriul Ungariei centrale, fiind ulterior completat de misionarii italieni activi în bazinul Mării Negre (în nordul căreia unele grupări cumane și-au perpetuat prezența încă câteva generații). Textul surprinde așadar un stadiu de evoluție a limbii cumane profund tributar influențelor lingvistice dinspre populațiile peste care s-au așezat și, firește, dinspre limba de comunicare interculturală a regiunii – și atragem atenția că o populație care n-a avut, în ultima jumătate de mileniu de existență, decât intervale de cel mult două generații de parțială sedentarizare nu putea deține în bagajul terminologic propriu noțiuni asociate cetăților și fortificațiilor.

românești din bazinul Oltului inferior. Or, toponime cvasiidentice mai pot fi întâlnite chiar și în spațiul românesc – bunăoară, satul Caraclău din comuna Bârsănești, județul Bacău sau cătunul Caracal, înglobat în localitatea Micești din comuna Argeș; iar dacă acestea sunt la rândul lor atestate relativ târziu¹⁵, fiind astfel prezumabile a ilustra doar migrația internă a toponimului în discuție¹⁶, în același spațiu al romanității orientale sunt atestate, cu mult înainte de posibilitatea oricărui contact lingvistic al populațiilor din regiune cu idiomurile turcice, numeroase alte toponime (dar și antroponime) cvasiidentice. Cel mai elocvent dintre acestea, prin notorietatea sa, dar și prin menținerea în uz până în zilele noastre, cazul mănăstirii Caracalu/Karakalou (*Καρακάλοβ*), una dintre comunitățile care compun „republica monastică” de pe Muntele Athos. Cea mai veche atestare documentară a mănăstirii sub acest nume datează din anul 1018, an în care așezământul monahal avea deja o solidă așezare instituțională¹⁷. Tradiția locală invocă atât existența unui ctitor pe nume Nicolaos Karakallos¹⁸, cât și edificarea mănăstirii – ori numai a

¹⁵ Satul Caraclău este atestat la 1656, printr-un act de hotărnicie emis de voievodul Gheorghe Ștefan, dar pârâul pe care este așezată așezarea apare, sub același nume, într-un act al voievodului Ștefan cel Mare din 10 martie 1502. În ceea ce privește cătunul Caracal-Micești (situat, detaliul nu este lipsit de importanță, chiar pe *Limes Transalutanus*, lângă castrul roman de la Purcăreni), acesta apare în documente începând cu anul 1456, printr-un act al cancelariei voievodului Vladislav al II-lea.

¹⁶ Poate nu este lipsit de importanță să amintim faptul că toate aceste localități, inclusiv actualul oraș Caracal, au, la data primelor atestări documentare, o îndelungată existență efectivă, consistent probată arheologic.

¹⁷ Cea dintâi atestare este un act de hotărnicie emis de Protos Nikephoros, în timpul domniei împăratului Vasile al II-lea Bulgarotonul. Mănăstirea a fost asediată în timpul cuceririi Constantinopolului de către latini (după anul 1204), reconstruită în 1294 cu sprijinul împăratului Andronicus al II-lea Paleologul, părăsită după mai multe raiduri ale piraiților și ale ocupanților otomani și apoi reîntemeiată în 1535 cu sprijinul domnilor Țării Românești și Moldovei, în mod special al principelui Petru Rareș.

¹⁸ Acest nobil bizantin a trăit în timpul domniei împăratului Romanos IV Diogenes (1068-1071), deci la două generații după cea mai veche atestare documentară cunoscută. Nesincronismul cronologic dintre prima atestare documentară a mănăstirii și cea a evocării prezumtivului său ctitor poate avea mai multe explicații, printre cele cu un grad ridicat de verosimilitate numărându-se posibilitatea

lăcașului său de cult – pe locul unei fortificații ridicate din porunca împăratului Caracalla¹⁹. Inutil să mai precizăm, în anul 1018, nici o comunitate turcică nu-și putea exercita influența lingvistică în centrul Peninsulei Balcanice: la acea dată, pecenegii și uzii se aflau la nordul Dunării, de unde pătrundeau doar sporadic în regiunile periferice ale Imperiului²⁰, cumanii se aflau încă la răsărit de principatul Rusiei Kievene (în care vor pătrunde abia în anul 1055), iar turcii propriu-ziși aveau să intre în Turcia de astăzi – pe atunci, piesa de rezistență a zestrei teritoriale bizantine - abia după bătălia de la Manzikert, din 1071.

Un aspect de asemenea ignorat de către partizanii speculațiilor privitoare la o origine turcofonă a termenului Caracal, dar care are valoare de certitudine datorită consemnărilor explicite de către autorii antici, este faptul că, înainte de a fi toponim sau antroponim, acest termen funcționa – subliniem și insistăm, în limba latină a epocii clasice! – ca element comun de vocabular. În referințele lor la cel de-al doilea împărat al dinastiei Severilor, Caracalla, atât Dio Cassius²¹, cât și Aurelius Victor²² și, respectiv, corpusul colectiv *Historia Augusta*²³ precizează, fără a lăsa loc la îndoială, că

ca aristocratul Nicolaos Karakallos să fie exponentul unei familii nobiliare implicate în întemeierea așezământului.

¹⁹ Semnalăm faptul că această tradiție este consemnată încă din secolul XVIII, cu ocazia pelerinajului efectuat la Athos de cărturarul georgian Timotei Gabashvili (Gabashvili 2013). Tradiția aceasta este asumată și de viețuitorii așezământului, printr-o pictură murală interioară.

²⁰ Prima pătrundere a pecenegilor la sudul Dunării are loc în anul 917, la două decenii după instalarea lor la gurile Nistrului. Singurele pătrunderi la sudul Munților Balcani se petrec în anii 934 și 1064, dar, ca și toate celelalte operațiuni din sudul Dunării (și, până în 1041, de la vest de Siret), nu se soldează cu staționarea pecenegilor.

²¹ Dio Cassius, *Historia Romana*, 79, 3

²² Victor Aurelius, *Epitome de Caesaribus*, 21 (Victor Aurelius: „... quod indumenta in talos demissa largiretur, **Caracalla** dictus, cum pari modo vesti Antonianas nomen e suo daret...”)

²³ *Historia Augusta*, Septimius Severus 21, 11 (HistAug-Severus: „...nomenque illud sanctum diu minus amatum est, quamvis et vestimenta populo dederit, unde **Caracallus** est dictus...”), Caracalla 9,7 (HistAug-Caracalla: „**Ipse Caracalli** nomen accepit a vestimento, quod populo dederat, demisso usque ad talos...”)

împăratul – al cărui nume prin naștere era Lucius Septimius Bassianus, iar prin demnitate, Marcus Aurelius Antoninus²⁴ – a dobândit supranumele de Caracalla, ca poreclă, datorită adoptării ca element distinctiv de vestimentație a unei pelerine militare de protecție, denumită *caracal*²⁵. Această piesă de îmbrăcăminte a beneficiat de o largă răspândire atât în antichitatea europeană precreștină, cât și, după adoptarea sa ca uniformă de către ordinele călugărești, în cursul mileniilor I și II ale erei noastre, fapt care, neîndoielnic, a contribuit la marea frecvență a transformării elementului comun de vocabular în toponime sau antroponime.

Să rezumăm. Termenul *caracal/caracalla* este explicit atestat ca având o largă răspândire în spațiul european în cursul Antichității romane²⁶ – observația privind atestarea timpurie fiind valabilă și în ceea ce privește radicalul de determinanță semantică pe care s-a construit acest cuvânt. Tot din epoca imperială clasică, dar cu atestare până în Antichitatea târzie, datează și funcția de antroponim/toponim dobândită de acest termen, în primul rând prin mecanismul de prestigiu al vehiculării sale la curtea imperială a Severilor. În fine, atestarea documentară acoperă, de-a lungul întregii epoci medievale (cu prelungire până în modernitate), larga utilizare – și, obligatoriu de semnalat buna conservare a sensului primar de „apărătoare” – atât a radicalului *cale* și a derivatelor sale, cât și a termenului compus *caracal/caracalla*, deopotrivă în ipostaza de cuvânt comun, de antroponim și de toponim, inclusiv pentru generațiile care au precedat primele contacte ale idiomurilor dominante din Imperiul Roman de Răsărit (Bizantin) cu populațiile

²⁴ Numele oficial al împăratului a fost completat în timpul domniei sale, pe măsura sporirii prerogativelor, până la formula Caesar Marcus Aurelius Severus Antoninus Pius Augustus, utilizată oficial din anul 211 și până la decesul din 217.

²⁵ Această formă alternativă a toponimului este și astăzi întâlnită în rostirea locuitorilor din sudul țării, precum și în numeroase texte și inscripții, inclusiv oficiale (indicatoare rutiere etc.). În ceea ce privește articolul de vestimentație astfel denumit, el continua să fie comercializat în zona Olteniei, inclusiv în târgul de la Caracal, dar nu numai, în perioada interbelică (Bălașa 1986, pg. 105)

²⁶ Este mai puțin relevant, pentru demersul de față, dacă termenul în discuție este un construct intern al limbii latine sau un împrumut din ariile lingvistice cu care latina clasică a interacționat îndeaproape

turcofone. În acest tablou nu mai există loc pentru speculațiile privitoare la o presupusă împrumutare a cuvântului din orice alt idiom turcofon – ceea ce nu înseamnă, firește, că el nu s-a putut împământenii în idiomurile turcofone respective (care au dovedit o admirabilă capacitate de sinteză și autodezvoltare²⁷), unde a putut intra ușor în consonanță cu fondul terminologic specific al acestora, suportând glisări de sens, dar mai ales îmbogățiri ale valorii semantice.

Revenim, în cele din urmă, la toponimul românesc Caracal, pentru un exercițiu de suprademonstrație. Dacă, așa cum am putut proba până aici, nu se mai pune problema ca termenului să-i fie atribuită o origine turcofonă circumscrisă paradoxalului, nu este oare suficient să considerăm că avem de-a face, pur și simplu, cu expresia difuziunii în același macroareal cultural-lingvistic (cel al romanității, eventual greco-romanității orientale) a unui toponim susținut de menținerea în circulație a cuvântului comun corespondent? Credem că, în acest caz particular, nu putem desprinde procesul de instituire și impunere a toponimului de figura împăratului roman Caracalla, fie și numai pentru faptul că acesta a vizitat personal ținutul, împreună cu întreaga suită imperială, în cadrul campaniei sale politico-administrative din Dacia, din primăvara până în toamna anului 214.

Această vizită nu a fost, ne grăbim să precizăm, un simplu itinerariu imperial, ci o operațiune de reînnoire a alianței politice strategice dintre dinastia Severilor²⁸ și provinciile dunărene. Este un fapt bine știut, fondatorul dinastiei, Septimius Severus, tatăl lui Caracalla, a preluat puterea, în cadrul războiului civil din anul 193, grație sprijinului decisiv pe care i l-au acordat trupele și aristocrațiile provinciale din Dacia, Pannonia și cele două Moesii. După preluarea puterii (și în vederea menținerii ei), recunoștința Severilor față de aceste provincii s-a manifestat plenar, prin acordarea unui val de

²⁷ Observația este valabilă în ceea ce privește limbii turce propriu-zise, trecerea idiomurilor peceneg și cuman în categoria limbilor moarte făcând improprie o astfel de judecată.

²⁸ A patra în ordine cronologică, dinastia Severilor este prima care nu are origini italiice

privilegii politice, economice și militare fără precedent și fără corespondent în celelalte provincii ale Imperiului. Ca să ne rezumăm numai la Dacia, aici au fost ridicate la rang de municipii orașele Septimium Apulense (Apulum II), Ampelum, Dierna, Porolissum, Potaissa și Tibiscum, iar la rangul superior de colonia, Drobeta și, nota bene!, Romula Malva²⁹, capitala de atunci a subprovinciei Dacia Malvensis, aflată la o distanță de nici zece kilometri de vatra actualului oraș Caracal – vatră pe care, așa cum s-a dovedit arheologic, funcționa un vicus dependent de Romula Malva și cel puțin o reședință aristocrată de tip *villa rustica*, care va continua să fie locuită și în veacul de după așa-zisa retragere aureliană³⁰. Cel mai mare privilegiu pe care dinastia Severilor îl acordă susținătorilor săi (și, prin efectul legii, tuturor locuitorilor liberi din Imperiu) este însă Constituția Antoniniană din anul 212 – și trebuie să remarcăm faptul că autorul edictului³¹, împăratul Caracalla, vine în Dacia după adoptarea acestui act revoluționar, de unde va governa, timp de cinci luni, întregul Imperiu. Numeroase inscripții și altare sunt ridicate în cinstea familiei imperiale în toată Dacia, iar Romula Malva și împrejurimile sale nu fac excepție; de asemenea, numeroase unități militare (multe dintre acestea întărite cu recruți din provinciile dunărene) își asumă epitetul Severiana în onoarea casei imperiale, la fel procedând o serie de centre politice urbane – și atragem din nou

²⁹ Romula Malva era condusă de un Legatus Augusti Pro Praetorae Daciae Trium, înputernicit imperial de rang consular. Un document epigrafic - inscripția care consemnează întâlnirea la Romula a consularilor C. Arrius Antoninus și P. Helvius Pertinax, viitorul împărat, cu prilejul preluării de către Pertinax a funcției de guvernator general al celor trei Dacii - dovedește prestigiul politic al orașului.

³⁰ De altfel, drumul imperial dintre Sucidava și Romula Malva, care va fi refăcut în anul 328, din porunca împăratului Constantin cel Mare, după construirea podului peste Dunăre de la Oescus, trece prin vatra Caracalului. Drumul în cauză, ca și toate celelalte drumuri imperiale din Dacia, continuă să figureze pe hărțile militare ale Imperiului Roman (în particular, pe Tabula Peutingeriana) și după așa-zisa retragere aureliană, semn că, în realitate, Dacia n-a fost părăsită complet în anii 271-275.

³¹ Inițiativa actului de generalizare a cetățeniei o are împărăteasa-mamă Iulia Domna, care va fi onorată în inscripțiile din Dacia ca *Mater Castrorum* – protecția castrului militar

atenția că trei din orașele dezvoltate pe teritoriile vechilor municipii din Dacia Romană poartă și în prezent titulaturi derivate din onomastica familiei Severilor: Drobeta – (Turnu) Severin, Apulum – (Alba) Iulia³², respectiv, Romula Malva – Caracal.

Fapt deosebit de important, legătura privilegiată dintre Dacia și dinastia Severilor a continuat și după violenta înlăturare a acestei familii de la conducerea Imperiului, fiind suficient să amintim că cel mai important dintre liderii secesioniști ai daco-romanilor din epoca anarhiei militare, Regalianus, prezumtivul strănepot al lui Decebal, era căsătorit cu Sulpicia Dryantilla, fiica unuia din ofițerii personali ai lui Caracalla. Așa stând lucrurile, este lesne de înțeles de ce – pe fondul anarhiei militare, iar mai apoi al statutului particular de teritoriu-frontieră³³ pe care Dacia nord-dunăreană îl va avea după reintegrarea sa în Imperiu din timpul lui Constantin cel Mare³⁴ și cel puțin până la începutul secolului VII³⁵ – raportările la statutul dobândit în vremea dinastiei Severilor devin, pentru daco-romanii din aceste teritorii, un element de legitimizare politică. Degradarea vieții urbane de pe coridorul dunărean, din secolele ulterioare (niciodată completă dacă ar fi să luăm în considerare referințele la centrele ecleziastice din regiune și la salba de „goroduri” pe care le vor întâlni, în secolul X, trupele cnezului kievean Sviatoslav)³⁶ va fi

³² Amintim faptul că existau două municipii Apulum, la distanță de doar patru-cinci kilometri unul față de altul, iar cel de-al doilea a dobândit la rândul său un supranume legat de casa imperială: Septimium Apulense. Ulterior, sub împăratul Decius, acest oraș va fi ridicat la rangul de Colonia Nova Apulensis.

³³ Romula Malva și vatra Caracalului actual se află în imediata vecinătate a limesului militar târziu de la nordul Dunării, cunoscut sub denumirea populară de Brazda lui Novac, care a asigurat controlul total al principalului fluviu european de către puterea de la Constantinopol. Semnalăm și faptul că, la începutul secolului V, teritoriul actualului oraș Caracal se afla în continuare, după cum atestă Notitia Dignitatum, sub protecția Legiunii V Macedonica, staționată la Oescus, dar care avea garnizoană avansată la Sucidava.

³⁴ Cea mai veche inscripție „Dacia Restituta” cunoscută până în prezent datează, de altfel, din vremea co-împăratului Constantin Chlorus, tatăl lui Constantin cel Mare

³⁵ Atât revoluția lui Vitalian din anii 513-518, cât și insurecția lui Focas din anul 602 cuprind în aria lor de manifestare și teritoriile din zona Caracalului actual

³⁶ Vechiul oraș Romula Malva dispare complet ca structură urbană, dar teritoriul său administrativ continuă să fie intens locuit în toate epocile – și ne atrage atenția

putut folcloriza memoria toponimică, dar toponimul în sine a putut supraviețui atât datorită conservatorismului specific comunităților rurale de organizare periferică, cât și datorită perpetuării elementului comun de vocabular care a generat antroponimul motivator: *caracălul*, pelerina de vreme rea, rămasă în uzul populațiilor locale vreme de două milenii.

Bibliografie selectivă

- Cambridge e ET 2009 ***, *Cambridge Learners Dictionary English-Turkish*, Ed. Cambridge University Press, Cambridge
- Codex Cumanicus ***, *Codex Cumanicus – Bibliothecae ad Templum Divi Marci Venetiarum*, Comes Geza Kuun (ed.), Ed. Scient. Academiae Hung., Budapesta 1880
- Bălașa 1986 Bălașa, Dumitru, *Localitățile din Oltenia și bisericile lor*, în „Mitropolia Olteniei” nr. 3 (mai-iunie)
- Gabashvili 2013 Gabashvili, Timothy, *Pilgrimage to Mount Athos, Constantinople and Jerusalem 1755-1759*, Ebanoidze, Mzia, Wilkinson, John (ed.), Ed. Routledge, New York
- Ivănescu 2000 Ivănescu, Gheorghe, *Istoria limbii române*, Ed. Junimea, Iași
- Meyer-Plath-Schneider 1943 Meyer-Plath, B., Schneider, A.M., *Die Landmauer von Konstantinopel, vol 2. Aufnahme, Beschreibung und Geschichte*, Ed. De Gruyter, Berlin
- Nicolae-Suditu 2008 Nicolae, Ion, Suditu, Bogdan, *Toponimie românească și internațională*, Ed. Merona, București
- Nistorescu 2010 Nistorescu, Laurențiu, *Criterii extrafilologice în analiza etimologică. Cazul Dierna/Cerna*, în „Philologica Banatica” nr. 1/2010, pg. 1-5, Ed. Mirton-Societatea de Științe Filologice-Filiala Timișoara

faptul că, la prima atestare documentară, care sugerează că așezarea prexistă de multă vreme, Caracalul nu este un simplu sat, ci un centru administrativ local, care adăporea o curte mic-boierească – pe cea a jupănesei Marga, membră a influenței case nobiliare a Craioveștilor. Atragem atenția și asupra faptului că județul Romanai, despre care nu se cunoaște să fi avut vreun alt centru administrativ în afara Caracalului, apare în documente cu cel puțin două generații mai repede (mai exact, la 1 august 1496), iar teritoriul acestuia corespunde, în mare măsură, cu acel ducat/cnezat al lui Ioan (cel mai probabil, Ioan Asan al II-lea) amintit în Diploma Ioaniților de la 1247.

- Oxford ID 2013 ****, Compact Oxford Italian Dictionary*, Ed. Oxford University Press, Oxford
- Roberts 2014 Roberts, Edward A., *A Comprehensive Etymological Dictionary of the Spanish Language with Families of Words based on Indo-European Roots*, vol I (A-G), Ed. Xlibris LLC, Bloomington, Indiana
- Sala 2006 Sala, Marius, *Amintirile unor cuvinte românești*, vol. I, ediția a doua, Ed. Univers enciclopedic, București

Webografie

- karakalou 1
<http://www.culture.gr/2/21/212/21210a/e212ja21.html> , 15.07.2014
- DioCassius
http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Cassius_Dio/home.html , 10.09.2014
- HistAug-Caracalla
http://penelope.uchicago.edu/Thayer/L/Roman/Texts/Historia_Augusta/Caracalla*.html , 25.09.2014
- HistAug-Severus
http://penelope.uchicago.edu/Thayer/L/Roman/Texts/Historia_Augusta/Septimius_Severus*.html , 25.09.2014
- VictorAurelius
<http://www.thelatinlibrary.com/victor.caes.html> , 25.09.2014

CONTRIBUTIONS TO THE RE-EVALUATION OF THE *CARACAL* TOPONYM ETYMOLOGY

(Abstract)

Key words: *Caracal, toponimy, lingvistic loan, latin substrat, turkish idioms*

The name of the Romanian town *Caracal* is derived by many researchers, in the tradition opened by Al. Densușianu, from the composition of two terms of Turkophone origin: *kara*/black and *cale*/city. The hypothesis is not sustainable for several reasons and, moreover, it is surprising that such a toponym is absent from the areas with Turkish dominance. In exchange, quasi-identical toponyms (and also anthroponyms) are attested in the Balkan region generations and even centuries before it was influenced by the Turkish culture – the most famous case being the *Karakalou* monastery on Mount Athos attested with this name before 1018. The pertinent analysis of the term leads us to a common element of vocabulary, widely spread in classic Latin and turned into surname of Emperor Caracalla.